

Hazai német könyvek – 1972

A hazai német folyiratok, lapok (*Neue Literatur*, *Karpaten-Rundschau*, *Die Woche*, *Neuer Weg*) hasábjai heves szellemi csaták színhelyei az utóbbi években. Ez jórészt annak köszönhető, hogy e lapok szerkesztőségeiben (vagy pedig külső munkatársként) sok tehetséges fiatal kezdett dolgozni. Elég csak olyan neveket megemlítenünk, mint Bernd Kolf, Michael Markel, Peter Motzan, Franz Hodjak, Hannes Schuster, akiknek véleménye nélkül manapság alig lehet elképzelni valamely könyv kritikai visszhangját.

Egy új, fiatal germanista nemzedék fölnevelésének igénye már rég foglalkoztatja a hazai egyetemek német tanszékeit, s főleg a kolozsvári egyetem germanisztikai tanszékének tagjai azok, akiknek e vonatkozásban nagy érdemeik vannak. Említsük itt meg példaként Michael Markel *Erdélyi német irodalomtörténet* című dokumentált előadását, amelyet azzal a bevallott céllal indított, hogy felhívja hallgatói figyelmét a hazai német irodalom és kultúra eddigi fehér foltjaira. Vagy említsük meg a kolozsvári Dacia Könyvkiadónál 1971-ben megjelent *Transsylvania* című sorozat első kötetét, illetve a Brigitte Tontsch szerkesztésében megjelent verselemzés-kötetet, amely fiatal germanisták munkáiból állt össze.

A Kriterion és Dacia könyvkiadóknak nagy szerepe van a hazai német könyvkiadásban (bár — a magyar kiadványokhoz hasonlóan — más kiadók is megjelentetnek német nyelvű műveket). E tevékenység felmérése érdekében vessünk egy pillantást az 1972-es esztendő legfontosabb hazai német könyveire.

*

Tavaly jelent meg a *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch* (Erdélyi Szász Szótár) negyedik kötete. A szótár tudományos és művelődéstörténeti szempontból talán a mindenkori romániai német könyvkiadás legfontosabb tettének tekinthető. Előzményeiről tudnunk kell azt, hogy ezek több mint három évszázadra nyúlnak vissza. 1666-ban jelent meg ugyanis Nürnbergben J. Tröster könyve, a *Das Alt und Neue Dacia*, amelyben a szerző 33 szász szót is közzétesz. Később állandóan élt a köztudatban egy szász tájszótár kiadásának az igénye, s jelentőségét olyan egyéniségek hangoztatták, mint például Leibniz. Különböző felfogások, módszerek alakultak ki a régóta folyó gyűjtés során, de a munka maga azóta sem szünetel. 1848-ban a bécsi Tudományos Akadémia novemberi ülésén J. K. Schuller 3000 szóból álló gyűjteményét bírálták, mivel nem szolgált pontos adatokkal a gyűjtés helyét illetően. Schuller a kritika után abbahagyta a munkát, és csak 1865-ben (halála után) jelent meg rövid válogatás az anyagból. A továbbiakban a *Verein für Siebenbürgische Landeskunde* elnevezésű, Erdélyvel foglalkozó tudományos

egyesület vette gondjaiba a szótár ügyét, és sok munkatársat vont be a gyűjtési tevékenységbe. Gazdag részeredmények birtokában 1905-ben elhatározták, hogy megkezdik az egész szász szókincset felölelő szótár kidolgozását. 1908-ban ki is adták az első kötet első füzetét, majd 1909-ben, 1910-ben, 1913-ban és 1914-ben újabb füzetek jelentek meg, míg a második kötet 1912—1926 között ugyancsak füzetenként látott napvilágot. Hosszú szünet után, 1955-ben új fejezet kezdődött a szótár történetében. Ekkor kötötték meg Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája és az NDK Tudományos Akadémiája között azt a megállapodást, amely a szótárkiadás folytatására (ekkor már több mint 400 000 cédula gyűlt össze) és az anyag gyarapítására vonatkozik. A gyűjtés és kiadás a román akadémia keretében működő bizottság feladata, a tudományos ellenőrzést pedig az NDK akadémiaja vállalta. A két bizottság elnöke román részről Emil Petrovici, az NDK részéről a híres germanista, Theodor Frings lett. A hazai munkacsoportban olyan jeles kutatók dolgoznak, mint Bernhard Capesius, Carl Göllner, Mihai Isbănescu. Az alapos gyűjtő- és rendszerező munka eredményeként 1966-ban megjelenhetett a szótár harmadik, G kötet. E munka szerves folytatásaként jutott tavaly a könyvpiacra a H—J betűket magában foglaló negyedik kötet. A rendkívül jól dokumentált szócikkek nemcsak a német szakemberek számára jelentenek értékes segítséget, hanem magyar vonatkozású érdekességgel is szolgálnak, hiszen a nyelvi kölcsönhatás az ország mintegy 240 helységében beszélt szász nyelvjárások szókincsében is nyilvánvaló.

A múlt év kiadványai közül fontossági sorrendben — véleményünk szerint — Anna Schuller-Schullerus gyűjteményes kötete következik (*Ausgewählte Schriften*. Kriterion). Az 1869—1951 között élt író kora irodalmi életének egyik legjelentősebb alakja volt. Műveiben, amelyeket szász dialektusban és irodalmi nyelven írt, csöndes, nyugalmas világot ábrázol. Drámát, elbeszélést és — tanítónó lévén — sok mesét írt. „Ahhoz a nemzedékhez tartozik — írja műveinek találó elemzését nyújtó előszavában Michael Markel —, amelyik a XIX. század örökségét áthozta ebbe a századba, és ezen örökség a *Karpathen* és *Klingsor* folyóiratoktól támogatott, világirodalmi szintre és általános érvényre törekvő, erőteljes irányzat mellett továbbélt, s a szűkebb otthoni tájra szorítkozva háttérbe szorult is nagy sikereket ért el.“ A szerző emberséges természetéből, egészséges humorából fakadt, hogy a dolgoknak inkább jó oldalát látta meg, ezért talán eszményítette alakjait. Figyelme ennek ellenére sem került el a társadalmi igazságtalanságokat, amelyeket főleg drámaiban ábrázolt. Szándéka mindig a javítás volt, egyén és közösség harmóniáját kereste, ennek megvalósítására pedig a hagyományban látta a legfőbb eszközt. Elbeszéléseinek tárgya leggyakrabban a családi hagyományhoz, saját emlékeihez, élményeihez kapcsolódik. A sokszor megírt lelkészlakás idilli világát azonban a történelem sodrása fenyegeti, s a sorok közül a félelem felhangjai is kihallhatók.

Válogatott novellákkal jelentkezett a múlt évben Hans Liebhardt (*Alles was nötig war*. Dacia). A válogatást eddigi munkáiból Peter Motzan végezte úgy, hogy tematikailag összefüggő írások kerültek ebbe a kötetbe. Andreas Weiskircher életútját követhetjük ebben a novellafüzérben. Szegény szász parasztcsaládból származik, édesapját elveszíti a háborúban, s nagyanyja neveli. A falusi világ ábrázolásában jeleskedik a szerző, minden írásából a szász paraszt életfelfogása, munkakerkölce hallható ki. A központi szereplő életének egy-egy eseményével, többékevésbé fontos állomásával ismerkedhetünk meg egészen addig, amíg Bukarestbe kerül. A szülőföldszeretet jellemzéseként idézzük Weiskirchernek nagyanyja halála napján született gondolatát: „Ha majd az íratlan törvény szerint én is haza-

térek, engem szintén itt temetnek el, mintha nem is tettem volna meg ezt a hosszú utat. És nem tudta, hogy a törvény eddig is ott munkált benne." A történetekben időbeli kiegyenlítődést figyelhetünk meg: a régieket közelebb hozza, miközben a jelen időben élő elbeszélő eltávolodik anyagától. Így jön létre az az elégikus-nosztalgikus-ironikus távolság, amely mégiscsak: múlt. Úgy gondoljuk, talán szerencsésebb lett volna az anyagot regény formájában megírni, a válogatás ugyanis nem tud minden űrt kitölteni az egyes történetek között.

Joachim Wittstock költeményeiben (*Botenpfeil*. Dacia) a lírikum csak közvetett úton jut kifejezésre, a dolgok, jelenségek egy bizonyos (saját) szemszögből való láttatása viszi el az olvasót a költői gondolat erőterébe. Minden sallangtól mentes költeményeit már-már a *konkrét költészet* kategóriájába lehetne sorolni, ezért első pillantásra száraznak tűnhetnek. A versek tagolása a legtávolabbi asszociációk szintjén összefüggő gondolategységek szerint történik. Nem törekszik nyelvi bravúrokra, (lírai) leírásai mégis el tudják hitetni az olvasóval, hogy igazi költő verseit olvassa.

Franz Heinz kisregénye (*Ärger wie die Hund*. Kriterion) a szerző hetedik kötete. A XX. századi német irodalomban eléggé elterjedt technikát alkalmazza, mely szerint a szerző valakinek a kézíratait „adja közre”. Bizonyos Peter Melcher nevű sváb szolga nemrég megtalált, három füzetet kitevő önéletírásából s az ehhez fűződő „kiadói” kommentárokból áll össze a kötet. A füzeteket egy paptól kapta a raboskodó, igazságtalanul elítélt szolga, akinek „följegyzéseiből” az olvasó hű képet kap az osztrák—magyar monarchiában élő, nemzetiségre való tekintet nélkül elnyomott és kizsákmányolt szolgák embertelen életéről. A Melcher feljegyzéseinek tulajdonított életanyag talán fölöslegessé is teszi a kommentárokat, amelyek ehhez képest nem sok újat mondanak.

Az RKP félszázados évfordulóját köszönti Heinz Stănescu antológiája (*Im Spiegel der Presse*. Kriterion), amely a hazai német baloldali sajtóban megjelent cikkekből tartalmaz válogatást, 1921-ig. (Egy előkészületben levő kötet tartalmazza majd az 1921 és a II. világháború között megjelent cikkek gyűjteményét.) E könyv azt hivatott bizonyítani, hogy milyen gazdag szocialista-demokratikus hagyományai vannak a hazai német sajtónak. A korszak legjelentősebb baloldali lapja a temesvári *Volkswille* volt, amely 1893-tól az első világháborúig jelent meg, és kitartóan harcolt a monarchia maradi, népgyűlölködést szító politikája ellen. Új és új lapok születtek ebben a korszakban, a hatóságok dühét provokálva ki állandóan maguk ellen. Az antológiában található cikkek — annak ellenére, hogy főként napi politikai, munkásmozgalmi események közvetlen visszhangjai — elméleti aládúcoltságukkal és harcos szellemükkel ma is elevenen hatnak.

Immanuel Weissglas tavalyi verseskötete (*Der Nobiskrug*. Kriterion), közéleti költészetének friss termékeit mutatja be. A közösség sorsa, a történelem viszonyosságai, tanulságai térben és időben — széles skálán mozgó verseinek ez a fő forrása. A kötet költeményeiben a hagyományos formakészlet uralkodik.

Prága hajdani világról mesél a mai olvasónak Else Kornis önéletírása (*Kindheit und Jugend im alten Prag*. Kriterion). A századelő Prágája, Kafka, Werfel, Kisch városa e világ: „Császári hatalom és cseh szabadságmozgalom, alkímia és csillagászat, Comenius és Kepler, zsidó rabbik és gettók, németek, csehek, zsidók, sovíniszták, nációk — mindez sajtója volt a száz torony városának.” Ebben az időben Rilke volt az ifjúság bálványja: „Copfos cseh kislányok, akik még a nevét sem tudták helyesen kiejteni, úgy beszéltek róla, mint egy szentről.” Huszonötezer német élt ekkoriban Prágában, két színházterem, koncerthelyiség, két napilap, két főiskola, öt gimnázium szolgált az itteni németiség gazdag művelődési

életét. Ebbe a furcsa kultúrkörnyezetbe született bele Else Kornis. Jómódú polgárcsalád gyermeke volt, a prágai irodalmárokkal Ernst Pollak barátnőjeként került kapcsolatba, aki Kafka halhatatlan barátnőjét, műveinek első fordítóját, Milena Jesenskát vette feleségül. (Jesenska később koncentrációs táborban pusztult el.) A „Prágai kör“, amelynek tagjai föl-fölbukkannak e könyv oldalain, akkor volt alakulóban, amikor a szerzőnő fiatal férjét követve Temesvárra jött. Első nyomtatásban megjelent munkáját, egy Ady-vers tolmácsolását itt közölte Franz Xaver Kappus, akihez Rilke híres *Levelek egy fiatal költőhöz* című művét címezte. Kornisnak az idők folyamán több kötete jelent meg, a későbbiekben még sokat fordított Adytól. Önéletírásában magával ragadó stílusban írja le emlékeit. Meggyőződésünk, hogy a kötet értékesen gyarapítja a Prágával összefüggő élményeket leíró művek sorát, amelyet olyan nevek fémjeleznek, mint Max Brod, Egon Erwin Kisch, Johannes Urzidil és mások.

*

Rövid áttekintést adtunk a hazai könyvkiadók gondozásában megjelent német kiadványokról. A felsorolást persze tovább lehetne folytatni, de úgy gondoljuk, e néhány cím is jelzi azt a gazdagodást, amely az utóbbi esztendőben a romániai német könyvkiadásban megfigyelhető.

Veres István

Kondor Béla grafikája